

40-

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 3. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3627-3
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 183-3

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ZME

07-11 Mayıs 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen
40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
anakkale Onsekiz Mart niversitesi'nin katkılarıyla
gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Arel Grsel Tanıtım San. Tic. Ltd. şti.

e-ISSN: 2667-8845

Kapak Fotoğrafı: *Rüstem ASLAN*
Troya renyeri 2017 Yılı Kazı alışmaları

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil zme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

Demet KARA, Murat AKAR

Hatay Arkeoloji Müzesi Altınözü Toprakhisar Höyük Kurtarma Kazısı

2017 Yılı Çalışmaları..... 1

Murat ARSLAN, Nihal TÜNER ÖNEN

2017 Yılı Phaselis Kazı Çalışmaları 13

Hüseyin Murat ÖZGEN

Adramytteion (Ören) 2017 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları..... 23

Musa KADIOĞLU, C. ÖZBİL, M. ADAK, Ö. VAPUR

Ç. GENÇLER GÜRAY, Y. KILIÇ, İ. KOPÇUK

2017 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (8. Sezon)..... 45

Mustafa BEYAZIT, Yasemin BEYAZIT, Başaran Doğu GİTAL,

Şuayip ÇELEMOĞLU, Alper ATICI, Hasan Hüseyin BAYSAL

Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevkii

Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2017 71

Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Gülgün YILMAZ,

Fuat YILMAZ, Sinan MİMAROĞLU

Ayasuluk Tepesi ve Aziz Yuhanna Kilisesi 2017 Kazı ve Onarım Çalışmaları 85

Nicholas CAHILL

Sardis, 2017 97

Numan TUNA, Nadire ATICI, İlham SAKARYA

Burgaz (Palaia Knidos) 2017 Yılı Çalışmaları 117

Nuran ŞAHİN, Onur ZUNAL, Gülşah GÜNATA

Klaros 2017 137

Nurettin ARSLAN, Caner BAKAN, Beate BÖHLENDORF-ARSLAN

Eva-Maria MOHR, Klaus RHEIDT

2017 Yılı Assos Kazı Çalışmaları..... 155

Yılmaz AKKAN, Nurettin ÖZTÜRK, Mehmet KARAOSMANOĞLU

2017 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları..... 173

2017 YILI TEOS KAZI ÇALIŞMALARI (8. SEZON)

Musa KADIOĞLU*

C. ÖZBİL

M. ADAK

Ö. VAPUR

Ç. GENÇLER GÜRAY

Y. KILIÇ

İ. KOPÇUK

2017 yılı Teos kazı, belgeleme, koruma, onarım ve düzenleme çalışmaları 24 Mart – 15 Aralık 2017 tarihlerinde toplam 9 ay boyunca sürdürülmüştür. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sağlamış olduğu ödenekle 1 Temmuz – 31 Eylül tarihlerinde 3 ay süreyle yapılan kazı çalışmalarının yanı sıra İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sponsorluğu ile 24 Mart – 30 Haziran 2017 ve 02 Ekim – 15 Aralık 2017 tarihlerinde Dionysos Tapınağı mimari blok düzenleme, koruma ve onarım çalışmaları şeklinde sürdürülmüştür¹.

* Prof. Dr. M. KADIOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE, musakadioglu@gmail.com; www.teosarkeoloji.com

1 2017 yılı Teos çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün (KVMG Yatırım Bütçesi) yanı sıra Yaşar Holding Yönetim Kurulu Üyesi Sayın E. Feyhan Yaşar ile İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı finansal olarak desteklenmiştir. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Seferihisar Belediyesi de çalışmalara aynı ve maddi destek vermişlerdir. 2017 yılı çalışmalarına, T.C. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. S. H. Öztaner, Dr. Öğr. Üyesi Ç. Gençler Güray, doktora öğrencileri G. Yenice, Y. Kılıç, İ. Kopçuk, yüksek lisans öğrencisi D. Kolenoglu, Tıp Fakültesi'nden Prof. Dr. A. Can; Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden araştırma görevlileri Dr. C. Özbil ve C. Eroğlu; arkeologlar A. Atmaca, G. Pektaş, A. Kılınç; farklı üniversitelerin Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı lisans öğrencileri E. Bağdatlıoğlu, K. Ateş, H. Uslu, C. Doğançay, A. Sever, A. Turgut, B. Kılıç, Ş. Dosti, E. Utlu, R. Payzin, T.

2017 yılı kazı sezonunda, 2010 yılında başlanan antik kentin jeofizik haritasının çıkarılmasına yönelik belgeleme çalışmaları, Dionysos Tapınağı *temenosu* ve *altarı* ile tiyatronun batı *analemma* duvarı önündeki kazı çalışmalarına devam edilmiş; güney liman, kentteki su sistemleri ve antik mermer ocaklarına ilişkin belgeleme çalışmaları ile epigrafik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Dionysos Kutsal Alanı'ndaki blokların tasnif ve düzenleme çalışmaları ile mimari blok ve küçük eserlere yönelik koruma-onarım çalışmaları yapılmıştır.

ÇEVRE DÜZENLEME VE JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Musa KADIOĞLU

1 Temmuz 2015 tarihinden itibaren Teos antik kenti ücretli giriş yapılan örenyeri olarak düzenlenmiştir. Teos antik kenti 1. Derece Arkeolojik Sit Alanının toplamı 288,68 hektar olup bu alanın sadece 26,92 hektarı (% 9,32'si) hazine adına kayıtlı ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsislidir² (Harita: 1).

2012-2016 yıllarında Hellenistik Dönem kent surunun çevrelediği alan içerisinde ve dışarısında kalan parsellerde toplam 34,5 hektarlık alan jeo-man-yetik ve 2,8 hektarlık alan jeo-radar yöntemiyle ölçülmüştür. Bu çalışmalar

Uluger, U. Çelebi, Y. Yıldız, Y. Yücedağ, D. Kabaosman, O. Aktaş, M. Masat ve E. Saykal; Gazi Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü yüksek lisans öğrencisi Arkeolog-Restoratör-Konservatör E. Eser ve lisans öğrencileri S. Aslan, G. Aydın; TED Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden Prof. Dr. A. Cengizkan; Restorasyon Uzmanı, Y. Mimar Ç. H. Bora ve F. E. Köşgeroğlu; Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi yüksek lisans öğrencisi Mimar V. Topal; Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü lisans öğrencisi N. Yılmazarslan; İzmir Ekonomi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden Dr. Öğr. Üyesi G. Varinlioğlu; Dokuz Eylül Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yüksek lisans öğrencisi S. Örnek; Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden Prof. Dr. M. Adak ve Araş. Gör. E. Taşdelen; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Ö. Vapur; Bordeaux Ausonius Enstitüsü'nden nümismat Dr. K. Konuk katılmışlardır. Ayrıca, yabancı ekip üyeleri olarak Christian Hübner (Almanya-Freiburg) jeofizik çalışmalarını; T. Ismaelli ve S. Bozza (İtalya-Lecce, CNR-IBAM) Dionysos Tapınağı'nda inşaa tekniklerine yönelik çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 2017 yılı Teos çalışmalarında Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog M. Tombul Bakanlık Temsilcisi olarak görev almış, yıl içindeki diğer düzenleme ve konservasyon çalışmaları İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog S. Acarsoy denetiminde gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurum, kuruluş ve kişilere destekleri için teşekkür ederim.

- 2 Antik kentin güvenliğinin artırılması ve örenyeri olarak düzenlenen antik kentte ziyaretçi memnuniyeti için özel-likle 82 ada 8, 9 ve 11 parseller (Güney Liman yakınları), 83 ada 3, 25 (örenyeri girişı yol ve otopark alanı) ve 34 parseller (otopark alanı), 85 ada 32 parsel (Hellenistik Sur) ve 89 ada 38 parsellerin (bazilikal planlı yapı) kamu-laştırılması gerekmektedir.

2017 yılı kazı sezonunda, 2010 yılında başlanan antik kentin jeofizik haritasının çıkarılmasına yönelik belgeleme çalışmaları, Dionysos Tapınağı *temenosu* ve *altarı* ile tiyatronun batı *analemma* duvarı önündeki kazı çalışmalarına devam edilmiş; güney liman, kentteki su sistemleri ve antik mermer ocaklarına ilişkin belgeleme çalışmaları ile epigrafik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Dionysos Kutsal Alanı'ndaki blokların tasnif ve düzenleme çalışmaları ile mimari blok ve küçük eserlere yönelik koruma-onarım çalışmaları yapılmıştır.

ÇEVRE DÜZENLEME VE JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Musa KADIOĞLU

1 Temmuz 2015 tarihinden itibaren Teos antik kenti ücretli giriş yapılan örenyeri olarak düzenlenmiştir. Teos antik kenti 1. Derece Arkeolojik Sit Alanının toplamı 288,68 hektar olup bu alanın sadece 26,92 hektarı (% 9,32'si) hazine adına kayıtlı ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsislidir² (Harita: 1).

2012-2016 yıllarında Hellenistik Dönem kent surunun çevrelediği alan içerisinde ve dışarısında kalan parsellerde toplam 34,5 hektarlık alan jeo-man-yetik ve 2,8 hektarlık alan jeo-radar yöntemiyle ölçülmüştür. Bu çalışmalar

Uluger, U. Çelebi, Y. Yıldız, Y. Yücedağ, D. Kabaosman, O. Aktaş, M. Masat ve E. Saykal; Gazi Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü yüksek lisans öğrencisi Arkeolog-Restoratör-Konservatör E. Eser ve lisans öğrencileri S. Aslan, G. Aydın; TED Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden Prof. Dr. A. Cengizkan; Restorasyon Uzmanı, Y. Mimar Ç. H. Bora ve F. E. Köşgeroğlu; Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi yüksek lisans öğrencisi Mimar V. Topal; Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü lisans öğrencisi N. Yılmazarslan; İzmir Ekonomi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden Dr. Öğr. Üyesi G. Varinlioğlu; Dokuz Eylül Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yüksek lisans öğrencisi S. Örnek; Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden Prof. Dr. M. Adak ve Araş. Gör. E. Taşdelen; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Ö. Vapur; Bordeaux Ausonius Enstitüsü'nden nümismat Dr. K. Konuk katılmışlardır. Ayrıca, yabancı ekip üyeleri olarak Christian Hübner (Almanya-Freiburg) jeofizik çalışmalarını; T. Ismaelli ve S. Bozza (İtalya-Lecce, CNR-IBAM) Dionysos Tapınağı'nda inşaa tekniklerine yönelik çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 2017 yılı Teos çalışmalarında Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog M. Tombul Bakanlık Temsilcisi olarak görev almış, yıl içindeki diğer düzenleme ve konservasyon çalışmaları İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog S. Acarsoy denetiminde gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurum, kuruluş ve kişilere destekleri için teşekkür ederim.

- 2 Antik kentin güvenliğinin artırılması ve örenyeri olarak düzenlenen antik kentte ziyaretçi memnuniyeti için özel-likle 82 ada 8, 9 ve 11 parseller (Güney Liman yakınları), 83 ada 3, 25 (örenyeri girişi yol ve otopark alanı) ve 34 parseller (otopark alanı), 85 ada 32 parsel (Hellenistik Sur) ve 89 ada 38 parsellerin (bazilikal planlı yapı) kamu-laştırılması gerekmektedir.

antik kentte özellikle cadde-sokak sistemi ile mimari yapılaşma hakkında çok önemli veriler sunmuştur. 2017 çalışmaları kapsamında Hellenistik Dönem kent surunun dışında, kuzeyde *akropolis* ile kuzey liman arasında ve doğuda kenti sınırlayan Kocaçay kenarındaki 5,4 hektarlık alan mimari yapılaşmaları anlayabilmek için jeo-manyetik yöntemle ölçülmüştür. Özellikle Geç Arkaik Dönem Tapınağı'na³ dair temel izlerinin bulunmasına yönelik bu çalışmalarda ne yazık ki güçlü anomaliye rastlanmamıştır (Harita: 2).

1. Derece Arkeolojik Sit Alanının doğu sınırında yer alan 100 ada 26, 27 ve 28 parsellerde gerçekleştirilen jeo-manyetik ölçümlerde sadece 27 parselin güneydoğu kısmında çok zayıf anomaliye rastlanmıştır. Diğer kısımlarda herhangi bir anomaliye rastlanmamış oluşu, söz konusu alanın Kocaçay'ın getirmiş olduğu alüvyonla dolmuş olduğuna işaret etmektedir. 28 parselin kuzeyinde görülen yoğun manyetik alanlar modern sulama boru ve aksamlarına ilişkindir. *Akropolis*in kuzeyinde, kent dokusunun kuzey limana doğru yayılımını araştırmak amacıyla 88 ada, 7, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 24 ve 37 parsellerde sürdürülen jeo-manyetik ölçümler gerçekleştirilmiştir. Kent çevresinde ele geçirilen mimari elamanlarından bilinen Geç Arkaik Dönem Tapınağı'nın temellerini bulmaya yönelik olarak da sürdürülen bu çalışmalarda anomaliye rastlanmamıştır. *Akropolis*in kuzeyindeki nispeten daha yakın olan 20 parselde kuzeydoğu-güneybatı yönlü bir cadde ve etrafında yoğun anomali ile karşılaşmıştır (Harita: 2).

KAZI ÇALIŞMALARI

Dionysos Kutsal Alanı

Musa KADIOĞLU

Canan ÖZBİL⁴

Hellenistik Dönemin ünlü mimarı Hermogenes tarafından inşa edildiği bilinen Dionysos Tapınağı ve Kutsal Alanı'ndaki çalışmalar 2010 yılından iti-

- 3 M. Kadioğlu - C. Özbil - M. Kerschner - H. Mommsen, "Teos im Licht der neuen Forschungen/ Yeni Araştırmalar Işığında Teos", içinde: Ü. Yalçın - H.-D. Bienert (Ed.) Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau Beiheft 27. Anatolien - Brücke der Kulturen. Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften-Tagungsband des Internationalen Symposiums "Anatolien - Brücke der Kulturen" in Bonn vom 7. bis 9. Juli 2014, Bonn (2015), 353-364.
- 4 Dr. Canan Özbil, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 67100 İnci-vez/Zonguldak; ozbilcanan@gmail.com

baren devam etmektedir. Öncelikle 3B tarama yöntemi ile rölövesi çıkarılan kutsal alanın mimari blok envanteri çalışmaları ile toplam 1806 adet bloğa numara verilmiş ve bunlar rölöve planına işlenerek büyük oranda fotografik olarak belgelenmiştir (Plan: 1). Belgelemesi tamamlanan blokların kutsal alan dışına çıkarılmasına yönelik çalışmalar ise 2013 yılında başlanmış ve ilk olarak kuzeybatı köşede, *temenos* duvarı ile tapınak arasında kalan *in-situ* olmayan tüm bloklar taşınarak bu bölümde tesviye çalışmaları yapılmıştır. 2016 kazı sezonu sonundan itibaren İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile kazı sezonu ve yıl içinde devam eden çalışmalarla, kutsal alan içinde yıkılmış durumda yüzeyde görülen tüm mimari bloklar alanın dışına taşınarak, yapıdaki yerlerine göre çevredeki boş parsellerde sınıflandırılmıştır (Resim: 1-2; Plan: 2). Blokların taşınması ve düzenlenmesi ile paralel olarak 2017 kazı çalışmalarının ağırlık noktasını, Dionysos Tapınağı'nın batı, güney ve doğu bölümünde taşınan blokların kaldırıldıkları alanlar oluşturmuştur. Bu çalışmalar, batıda batı *temenos* duvarı, güneyde güney *stoan*'ın *stylobatı* sınır olacak şekilde, doğuda ise tapınağın ön *krepidoması* ile yaklaşık 15 m. doğusunda yer alan altar arasındaki alanda gerçekleştirilmiştir. Altar ile *propylon* arasındaki alanda, *temenosun* güneybatı köşesinde ve tapınak ile kuzey ve batı *stoalar* arasında ise daha yoğun dolgu ve dolgu içerisinde mimari blokların bulunması sebebiyle herhangi bir kazı çalışması planlanmamış, yüzeyde görünen bloklar alındıktan sonra sadece yüzey tesviyesi yapılmıştır.

Kutsal Alan'ın batı bölümündeki çalışmalar, 2013 yılında boşaltılmış olan kuzeybatı köşenin güneyinden yaklaşık 33 m. güneye doğru sürdürülmüştür. Yaklaşık 33,20x13,30 m.lik alandaki yüzey toprağı 5-10 cm. kazılarak dolgu toprak düzlenmiş ve önümüzdeki yıllarda tapınak ve batı *stoa* arasındaki zeminin ve batı *stoan*'ın araştırılması için hazır hale getirilmiştir (Resim: 3).

Temenosun güneybatı köşesinde, batı ve güney *stoaların* köşe yaptığı alanda nispeten yoğun bir dolgunun bulunması sebebiyle sadece yüzey temizliği yapılmıştır. Güneye doğru devam eden çalışmalar, tapınağın güney *krepidoması*ndan başlayarak hemen hemen Güneys *stoa stylobatı*nın önüne kadar, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 70 m.lik alanda gerçekleştirilmiştir. Kutsal Alan'ın doğu ön kısmı ile batı arka kısmı arasında topografyadan kaynaklanan yaklaşık 3 m.lik bir kot farkı bulunmaktadır. Bu kot farkından kaynak-

lanan eğim, yapının güneydoğu ön köşesi ile güney *stoa* arasında basamaklı bir platform yapılarak giderilmiştir. Güney *stoa*nın bu bölümü de eğime uygun olarak batıdan doğuya doğru yükselen bir duvar üzerine inşa edilmiştir. Alandaki blokların kaldırılması sonucunda 4 basamağa ait moloz taş temeller kısmen görünür hale getirilmiştir. Bu basamakların olduğu bölümde, güney *stoa*nın sütunlarının bir duvar üzerine yerleştirilmiş olduğu duvar üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır. Batıya doğru devam eden güney *stoa*nın iç duvarı, tapınağın güneybatı köşesi hizasında tek basamaklı bir *stylobat* şekline dönüşmektedir ve kısmen anakaya tıraşlanarak inşa edilmiştir. Ayrıca hem tapınağın hem de *stoaların* oturduğu zeminde yer alan anakayanın, güneybatı bölümde daha yoğun olması sebebiyle, güney *stoa*nın arka kısmı, ön kısma göre daha geniş (derin) yapılmış ve böylece *temenos* alanı alışılmışın dışındaki trapez biçimini almıştır (Plan: 2).

2017 yılında güney *stoa*nın araştırılmasına yönelik olarak *stoa*nın çeşitli bölümlerinde sondajlar açılmıştır. Güney *stoa*nın *stylobat*ını, *stoa*nın arka (dış) duvarını ve *stoa* ile anakaya ilişkisini anlamaya yönelik bu çalışmalar tapınağın güneybatı köşesinin güneyinde güney *stoa*-GS, GS1-3 sondajlarında ve tapınağın önündeki platformun yaklaşık 10 m. güneyindeki Z7-Z8 plankarelerinde gerçekleştirilmiştir. Güney *stoa*nın, tahmini olarak yeri bilinen güneybatı köşesinin yaklaşık 17 m. doğusunda, yüzeyde ön kısımları görünen *in-situ stylobat* bloklarının etrafını açmak amacıyla doğu-batı doğrultusunda 9,50 m., kuzey-güney doğrultusunda 1,20 m. ölçülerindeki alandaki çalışmalar, +9,049 m./ +8,039 m. arasında gerçekleştirilmiştir⁵. Bu alanda *stoa*nın *stylobat*ına ait 9 adet blok *in-situ* olarak açığa çıkarılmıştır. Doğudan 4. ve 8. blokların üzerinde yaklaşık 78 cm. alt çapında birer sütunun oturabileceği *anathyrosisli* yüzey ve bunun her iki yanında kare formlu ve akıtma kanallı iki adet dübel yuvası bulunmaktadır. Bu iki blok üzerindeki izlere göre bu alanda sütunların interaksiali 2,24 m.dir. Çalışmalar sırasında, *anathyrosisli* ve dübel yuvalı bloklara benzer ancak yerinden kaymış olan bir diğer *stylobat* bloğu da yerine yerleştirilmiştir. Bu *stylobat* bloklarının hemen önünde yani kuzeyinde anakaya tıraşlanarak düzleştirilmiştir. Bu tıraşlama işlemi sırasında, kaya yüzeyini koparmak için açılmış kanırtma yuvaları bulunmaktadır. Söz konusu *stylo-*

5 Metin içindeki tüm kotlar deniz seviyesine göre alınmıştır.

bat blokları doğuya doğru 3,25 m. kesintiden sonra tekrar başlamaktadır. Bu alanda, *stylobatın* 9-9,5 m. güneyinde, yaklaşık 3 m. yüksekte büyük bir anakaya kütleli bulunmaktadır. Güney *stoanın* ve güney *temenos* duvarının anakaya ile bağlantısını araştırmak için GS1 açmasında yapılan kazı çalışmaları yaklaşık 2,5 m.lik dolgu toprak alındıktan sonra +8,269 m.de tabana ulaşılması ile tamamlanmıştır (Resim: 4-5). +8,46 m.deki *stylobat* bloklarının önünden itibaren 8,55 m. güneyde, +9,929 m. seviyesinde, anakaya tıraşlanarak buraya yerleştirilmiş bir duvar kalıntısına rastlanmıştır (Duvar 1). Doğu-batı doğrultulu duvarın batı kısmı anakayaya yaslanmaktayken, açma içerisinde 3,10 m. uzunluğunda doğuya doğru devam etmektedir. Tek sıra halinde korunan, düzgün kesilmiş dikdörtgen bloklardan inşa edilen duvar, güney *stoanın* arka duvarıdır. Buna göre, *stylobat* bloklarının önünden itibaren *stoa* derinliği 9,52 m.dir. Duvarın batıdan 2. ve 4. blokları üzerinde yağmur suyunun birikmesini önlemek amacıyla açılmış oluklar bulunmaktadır (Resim: 4). Duvar-1'in 0,82 m. kuzeyinde, +9,464 m.de yoğun kireç tabakasının olduğu bir alanda, Duvar-1'e paralel olarak, açmanın doğu ve batı kesitine doğru devam eden bir başka duvar kalıntısının arka kısmı açığa çıkarılmıştır (Duvar 2). Muhtemelen daha geç bir dönemde inşa edilmiş, orta büyüklükte moloz taşlardan harçlı bir şekilde örülmüş olan duvar ve *stoanın* arka duvarının (Duvar 1) arası moloz taşlarla harçlı bir şekilde doldurulmuştur. Buna ek olarak Duvar-2'nin önünde (kuzeyinde) ikisi *in-situ* olarak korunmuş bir blok sırasının varlığı daha tespit edilmiştir. Bu blokların üzerinde de akıtma kanallı dübel yuvaları bulunması üzerlerine gelen en azından bir blok sırası ile bir duvar hattı oluşturduklarını göstermektedir. Duvar-2'nin alt kotundaki bu blok sırası, güney *stoa stylobatının* arka bölümünde muhtemelen seki şeklinde bir yükseltinin olduğunu düşündürmektedir. Bu blok sırasının hemen altında, +8,354 m.de anakaya yer almaktadır. Bununla birlikte söz konusu duvarın Duvar 2 olarak adlandırılan harçlı moloz taş duvarın ön kısmı olması da muhtemeldir. Bu durumda, *stoanın* arka duvarının önüne muhtemelen daha geç bir dönemde bir duvar daha yapılmış ve bu duvarın iç kısmında, yine harçlı bir moloz taş dolgu ile yağmur suyunun tahliyesi için bir kanal oluşturulmuş olabilir. Zemindeki anakaya ise doğu ve batıda açma sınırlarının altında devam etmektedir. Anakayanın özellikle güney kenarında bol miktarda mermer yonga parçalarına rastlanmıştır. Güney *stoanın* inşası sırasında tıraşlanarak

düzleştirildiği anlaşılan anakaya üzerinde 10-25 cm. uzunluğunda ve 4-5 cm. derinliğinde koparma yuvaları da bulunmaktadır. Açığa çıkan duvarların doğuya doğru nasıl devam ettiğini ve bunların yapısını anlayabilmek için açma doğuya doğru genişletilmiş ve 5x2,5 m. ölçülerinde birbirini takip eden GS2 ve GS3'te çalışmalar sürdürülmüştür. Buna göre Duvar-1'in yani güney *stoa* arka duvarının doğuya doğru 2,25 m. daha devam ettikten sonra, tıpkı batı kesimde olduğu gibi anakaya yaslandığı görülmüştür. Böylece iki tarafta anakaya ile sınırlanan duvarın toplam uzunluğunun 5,35 m. olduğu anlaşılmıştır. Burada tespit edilen 3 adet duvar bloğundan en doğudakinin üzerinde de su tahliye oluğu yer almaktadır. GS1'de tespit edilen Duvar-2'nin de doğuya doğru devam ettiği görülmüştür. Ancak GS2 açmasındaki çalışmalar kazı sezonunun sonuna yaklaşılması sebebiyle daha fazla derinleşmeden +9,974 m.de sonlandırılmıştır. Bununla birlikte, özellikle Duvar-1'in anakaya ile kesintiye uğradıktan sonra doğuya doğru nasıl devam ettiğini görebilmek amacıyla, GS2'nin doğusuna bitişik olarak, 5x2,5 m. ölçülerinde GS3 açmasında kazı çalışmaları yapılmıştır. +10,399 m.den başlayan çalışmalarda yüzey toprağının alınmasının ardından üst yüzleri görülen duvar bloklarının varlığı görülmüştür. Ancak kazı sezonunun sonuna yaklaşılması ve bu bölümde bulunan çok sayıda amorf ve moloz taş yığınlarının bulunması sebebiyle +10,044 m.de sonlandırılmıştır.

Güney *stoa*nın araştırılmasına yönelik GS1-3 açmalarında yoğun miktarda mimari blok parçaları ile özellikle GS1'in alt kotlarında kırmızı ve beyaz renkli, çok kırıklı fresk parçaları ele geçmiştir. 2016 ve 2017 yıllarında batı *stoadaki* DT4 açmasında benzerleri yoğun miktarda çıkan freskler, Pompeii 1. Duvar Stili'ne⁶ (M.Ö. 2. yy.-M.Ö. 80) aittir. Buna göre, kutsal alanın en azından batı ve güneydeki bu bölümlerinde fresklerle kaplı bir duvar dekorasyonu uygulandığı anlaşılmaktadır.

6 A. Mau, Geschichte der decorativen Wandmalerei in Pompei (1882); A. Mau, Pompeii: Its Life and Art. Translated by Francis W. Kelsey. New York: The MacMillan Company (1902); H. Mielisch, Römische Wandmalerei (Darmstadt 2001) 21-27; T. Hölscher, Klassische Archaeologie. Grundwissen (Darmstadt 2002) 284-286; J. R. Clarke, The Houses of Roman Italy, 100 B.C.-A.D. 250: Ritual, Space, and Decoration (Los Angeles 1991); R. Ling, Roman Painting (New York 1991); N. Zimmermann – S. Ladstaetter, Ephesos Duvar Resimleri – Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine Kadar (İstanbul, 2011) 31-32.

2017 çalışmaları kapsamında Kutsal Alan içerisinde yıkılmış ve dağılmış bir şekilde bulunan tüm *ex-situ* blokların kaldırılmasının ardından yüzey düzleme çalışmaları özellikle güney ve doğu kısımda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan güney yarıda yapılanlar sonucunda tapınağın güney *krepidoması* tamamen açığa çıkarılmıştır (Resim: 6). 3 basamaklı *krepidomanın* uzunluğu en alt basamaktan itibaren 42,16 m., *stylobat* yüzeyinden ise 32,74 m.dir. Kutsal Alan'ın doğu ve batı kesimindeki kot farkı sebebiyle doğuya doğru yükselerek devam eden en alt basamak güneydoğu köşeye doğru podyum görünümü kazanmaktadır. Yapılan çalışmalarla *krepidoma* ve *stylobatın* yer yer anakaya tıraşlanarak yapıldığı görülmüştür (Plan: 2). Güney *krepidomanın* batıdan yaklaşık 16,2 m. doğudaki *krepi*s temel bloklarından biri tapınağın inşa evreleri konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu blok, ters çevrilerek basamaklara temel oluşturmak amacıyla devşirme olarak kullanılmış yazıtlı bir steldir. Üst bölümü kırık olan stelin korunan yüksekliği 69 cm., genişliği ise 38 cm.dir. İçerik ve harf karakterinden dolayı olasılıkla M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir⁷. Tapınak ile güney *stoa* arasında kalan alanda farklı doğrultularda pişmiş toprak su künk hatları tespit edilmiştir. Dış çapları 19-20 cm., iç çapları 10-13 cm. olan ve 65 cm. uzunluğundaki pişmiş toprak künklerin birbirine geçirilip kireç harcıyla birleştirilmesiyle oluşturulan söz konusu boru hatları, tapınağın üzerine yapıldığı toprak seviyesinde, batıdan doğuya doğru eğimli olarak ve birbirlerine kısmen paralel bir şekilde devam etmektedir. Bunlardan ikisi, tapınağın güneydoğu kenarı ile güney *stoa* arasında kalan basamaklı platform üzerinde, kireçtaşından yapılmış kanallardan geçirilmiştir. Tapınağın kuzeybatı ve güneybatı kesimlerinde de benzer nitelikte boru hatları, Kutsal Alan içerisinde bir su sisteminin varlığını açıkça göstermektedir⁸.

Tapınak ile altar arasında kalan alandaki mimari blokların alan dışına çıkarılmasının ardından yapılan yüzey temizliği sonucunda bu alandaki tören alanının temeli ortaya çıkarılmıştır (Resim: 7). Dikdörtgen gri mermer bloklarla kaplanmış olan tören alanının döşemesi büyük oranda sökülüp başka amaçlar için kullanılmış olmalıdır. Ancak altının güneybatı köşesinde orijinal

7 Bkz. Epigrafik Araştırmalar.

8 Bkz. D. M. Uz, Teos'taki Dionysos Tapınağı (2013), 51-53.

döşemeye ait birkaç dikdörtgen blok korunagelmıştır (+6,05 m.). Gri mermer kaplamaların oturduğu temel ise oldukça iyi korunmuştur. (Plan: 2). Temel blokları üzerinde tespit edilen dörtgenimsi yuvalar (16-20 cm.) ve bunların içine oturan aynı formdaki taşlar, olasılıkla platform bloklarını eşit düzleme getirmek için kullanılmış denge taşları olmalıdır.

Batı *stoan*ın kuzey yarısını ortaya çıkarmaya yönelik 2013 yılında başlanan kazı çalışmaları ile *stoan*ın *euthynteriasi* kısmen açığa çıkarılmış ve *temenos*un kuzeybatı köşesinden 10 ila 12 m. güneyde düzgün kesme mermer bloklardan yapılmış duvar kalıntıları ve bunların oluşturduğu dikdörtgen planlı bir mekânın varlığı tespit edilmiştir⁹. Mekânın duvarlarının Batı *stoan*ın *euthynteria* seviyesine kadar korunmuş olması sebebiyle, bu alanda batı *stoan*ın inşasından önceki yapılaşmayı ve söz konusu yapının işlevini, kullanım sürecini ve batı *stoan*ın inşa tarihini tespit etmek amacıyla 2015 ve 2016 yıllarında kazı çalışmaları yapılmıştır¹⁰. Kareye yakın dikdörtgen planlı mekân, güneydoğu, kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarının hemen hemen ortasında yer alan ve inşasından daha geç bir dönemde moloz taşlarla örülerek kapatılmış olan kapı açıklıkları nedeniyle merkezi mekân olarak adlandırılmıştır. Bu mekânın içinden çok kırıklı parçalar halinde, kırmızı, sarı, siyah ve beyaz renkli Pompeii 1. duvar stilinde fresk parçaları ele geçirilmiştir. 2016 kazı sezonunda mekânın batı yarısında tamamlanamayan kazı çalışmalarına 2017 yılında devam edilmiştir. DT4'teki çalışmalar batı *temenos* duvarı ile mekânın bu duvara doğru takip edilen güneybatı ve kuzeydoğu duvarları sınır olarak belirlenen trapez biçimli alanda gerçekleştirilmiştir. +7,745 m.den başlamış ve +7,14 m. seviyesinde sona ermiştir (Resim: 8a-b, Plan: 2). Söz konusu çalışmalar sonucunda, mekânın kuzeydoğu duvarındaki 156 cm.lik kapı açıklığından itibaren duvar kuzeybatıya doğru 140 cm. daha devam ettikten sonra güneybatıya döndüğü anlaşılmıştır. Buna göre kuzeydoğu duvarın toplam uzunluğu içten 4,40 m., dıştan uzunluğu ise geçen sene tespit edildiği gibi 4,48 m.dir. Söz konusu duvarın hem kuzeydoğu hem de kuzeybatı dış köşesindeki duvar köşe blok-

9 M. Kadioğlu ve diğ., "2012-2013 Teos Kazı Çalışmaları (3.- 4. sezon)", KST 36.3, 2015, 452-453.

10 M. Kadioğlu - C. Özbil - M. Adak - Ç. Gençler Güray - Y. Polat - H. Ergin - R. Tamsü Polat - G. Yenice - C. Pala, "2015 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (6. Sezon)", KST 38.2, 2017, 485-508; M. Kadioğlu - C. Özbil - M. Adak - Ç. Gençler Güray - Ö. Vapur - G. Yenice, "2016 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (6. Sezon)", KST 39.3, 2018, 231-234.

ları korunmamış olup bunun yerine her iki alanda da yoğun moloz taş dolgu bulunmaktadır. Kuzeydoğu duvarın kuzeybatı yarısında iki sıra halinde korunmuş duvar bloklarının hemen altında bunlara temel oluşturan yan yana 3 bloğun varlığı (+7,22 m.) tespit edilmiştir. Kuzeybatı köşeden dönerek güneybatıya doğru 1,62 m. devam eden kuzeybatı duvarın ise sadece temel üzerindeki sırasına ait iki bloğu (yük: 39 cm.) korunmuştur. Diğer duvarlardaki gibi içe bakan yüzleri düzgün tıraşlanmış, rektagonal mermer bloklardan inşa edilen söz konusu duvarın batı *temenos* duvarı altına doğru devam etmesi nedeniyle, bu duvarda da bir kapı açıklığı bulunup bulunmadığı belirlenmemiştir. Benzer olarak güneybatı duvarın kuzeybatıya doğru nasıl devam ettiğini anlamak da batı *temenos* duvar temellerinin altında kalması nedeniyle mümkün değildir.

DT4 açmasında, mekânın batı yarısında yapılan kazı çalışmaları ile kuzeydoğu duvara dik olarak, kuzeybatı duvardan 2,18 m., güneydoğu duvardan 1,79 m. mesafede ve her iki duvara paralel olarak, küçük moloz taşlarla yapılmış bir duvar sırasının varlığı tespit edilmiştir. Kuzeydoğu kapı açıklığının 25 cm. önünden itibaren güneybatı duvara doğru 2,75 m. düzgün bir şekilde devam eden yaklaşık 47 cm. genişliğinde ve tek sıra halinde 10-12 cm. yükseklikte korunmuş olan duvar, merkezi mekânı ikiye böler görünümündedir. Ancak bu duvarı mekânın ilk kullanım evresi ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Olasılıkla merkezi mekânın kapı açıklıklarının moloz taşlarla kapatıldığı dönemde mekân kuzey-güney aksında ikiye bölünmüş olmalıdır.

DT4'ün batı yarısında sürdürülen kazı çalışmalarında, 3 farklı seviyede, tıpkı 2016'da kazılan doğu yarıda olduğu gibi çok kırıklı fresk parçaları ele geçmiştir. Bununla birlikte, batı yarıda ele geçirilen fresk parçaları doğu yarıda ele geçenlere oranla sayısal olarak daha fazla ve kısmen tümlenebilen daha büyük parçalar halinde korunmuştur. Kırmızı, sarı, siyah ve beyaz renklerde, düz ya da düz pervaz profilli parçalardan oluşan fresk parçaları önceki sene tespit edildiği gibi Pompeii 1. duvar stiline (M.Ö. 2. yy.-M.Ö. 80) aittir. Batı *temenos* duvarının hemen önündeki mekânda ele geçirilen fresklerin merkezi mekâna mı, yoksa batı *temenos* duvarına mı ait olduğu sorunu, 2017 yılında hem DT4'te hem de kutsal alanının diğer bölümlerinde elde edilen veriler sayesinde kısmen aydınlığa kavuşmuştur. Merkezi mekânın kuzeybatı dış

köşesinde, duvarlarla batı *temenosun* temelleri arasında, açmanın güneydoğusunda batı *stoa stylobat* seviyesinde ve güney *stoadaki* GS1 açmasında da benzer fresk parçalarının ele geçirilmiş olması, söz konusu fresklerin kutsal alanı çevreleyen *temenos* duvarının iç yüzünde kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Buna göre taş temel üzerine yaklaşık 1 m. yüksekliğe kadar gri mermerden rektagonal bloklarla inşa edilen *temenos* duvarının üst kısmı kerpiçten ya da moloz taş ile örülmüş ve içe bakan yüzünün freskle kaplanmış olması muhtemel görünmektedir. Ancak DT4 açması içerisinde ve taban seviyesinde de yoğun miktarda ele geçirilen söz konusu fresk parçalarının yapı evreleri içerisinde anlamlandırılması problemlidir.

Dionysos Tapınağı Altarı Kazı Çalışmaları

Yusuf KILIÇ¹¹

İnan KOPÇUK¹²

Dionysos Tapınağı'nın doğusunda bulunan altardaki çalışmalar 2015 senesinde başlatılmıştır¹³. İlk etapta altarın temel planının tespitiye yönelik; temizlik, kazı ve belgeleme çalışmaları yapılarak, mevcut *in-situ* kalıntıların açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Devam eden sezonda ise buna ek olarak, Dionysos Kutsal Alanı'na doğu yönünden ana girişi sağlayan propylon ile altar arasında kalan alanın zemin özelliklerini anlayabilmek için kazılar sürdürülmüştür. Burada yapılan sondaj çalışmaları ile tespit edilen stratigrafik buluntuların değerlendirmesi altarın inşa tarihine ilişkin birtakım veriler sunmaktadır¹⁴.

2017 çalışmaları kapsamında, bir önceki yıl +4,65 m. kotunda açılan DA1a sondajının hemen güneyinde, kuzey-güney doğrultusunda 3,70 m., doğu-batı doğrultusunda ise 1,65 m. ölçülerindeki DA1b sondajında çalışılmıştır (Re-

11 Arkeolog Y. Kılıç (M.A.), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Doktora Öğrencisi; yusuffkilic@gmail.com

12 Araş. Gör. İ. Kopçuk, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye/ Ankara; i.kopcuk@gmail.com

13 M. Kadioğlu ve diğ., "2015 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (6. Sezon)", KST 38.2, 2017, 491 vd., Res 7.

14 Y. Bequignon - A. Laumonier, "Fouilles de Teos (1924)", BCH 49, 1925, 295, Lev. VIII; C. G. Yavis, Greek Altars: Origins and Typology, including the Minoan-Mycenaean Offertory Apparatus (1949) 191; A. Linfert, "Prunkaltäre," içinde: M. Wörrle - P. Zanker (ed.), Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus (Münih 1995) 131-146; D. M. Uz, Teos'taki Dionysos Tapınağı (2013) Lev. 25.

sim: 9). Bu çalışmadan elde edilen veriler bir önceki yıl açılan sondaj ile karşılaştırılarak stratigrafinin devamlılığı anlaşılmak istenmiştir. Bu sondaj +4,867 m. kota kadar sürdürülmüş, ardından bir önceki yıl 7. seviyede karşılaşılan mermer yonga tabakasının sağlıklı bir şekilde tespiti amacıyla sondaj alanı kuzey kısımda 1,76x1,65 m. boyutlarında daraltılarak kazıya devam edilmiş ve +4.167 m. kotta sonlandırılmıştır¹⁵. Çalışmanın devamı olarak güneyde +4,867 m. kotta ara verilen, 1,19x1,65 m. ölçülerindeki DA1c’de kazıya devam edilmiştir. DA1b ve DA1c sondajlarında +5,740/4,167 m. kotları arasında sürdürülen çalışmalarda 10 tabaka tespit edilmiştir (Resim: 9)

DA1b sondajı çalışmaları ile altın doğu hattı boyunca *euthynteria*, *stereobat* ve üzerindeki *krepidomanın* kısmen görülmesine imkân sağlamıştır. 2016 kazı sezonunda¹⁶ altın doğu sınırında ortaya çıkartılan +5,10 m. kottaki 1. *krepi*s sırasının *in-situ* olarak devam ettiği görülmüştür. Bu seviyede ele geçirilen seramikler arasında günlük kullanım kapları ve siyah astarlı kap parçaları bulunmaktadır. DA1c sondaj kazılarında mermer yonga tabakasına (Resim: 10) ulaşılmasıyla sonlanan 6. tabakada yoğun seramik parçaları ve kemik parçaları bulunmuştur. Ayrıca boyalı fresk parçaları, bir adet bronz aplik parçası, harç parçası, metal cürufu ve açmanın kuzeydoğu köşesinde kömür kalıntısına rastlanılmıştır.

Bu alanda sürdürülen sondaj çalışmalarının üçünde de aynı kotta mermer yonga tabakasının takip edildiği görülmektedir. DA1c sondajındaki bu tabakanın batı sınırı oluşturan altın temelinden 30 cm. uzaklıkta başlayarak devam ettiği ve batıda bu yongaların daha büyük boyutlu olduğu tespit edilmiştir (Resim: 10). Mevcut seviyede yaklaşık 8 cm. ile 12 cm. arasında değişen kalınlıkta takip edilebilen yonga tabakasına ait; mermer parçaları, çeşitli seramik malzeme, kemik parçaları, deniz kabuklarına ait kalıntılar ve iki parça kadar harç toplanmıştır. Altın inşa evresine ait olabileceği düşünülen bu tabakada Geç Klasik Döneme (M.Ö. 375-330)¹⁷ tarihlenen bir adet sikkeye

15 Yatay kesilmiş irili ufaklı mermer yongalar, Tegea Athena Alea Kutsal Alanı’nda yer alan tapınağın kuzey sektöründe, Geç Klâsik-Erken Hellenistik Dönemi’ne tarihlenen başka bir tabakada açığa çıkartılmıştır: C. Tarditi, “The Excavation in the Northern Sector: Classical and Pre-Classical Layers”, içinde: E. Østby (ed.), TEGEA II: Investigations in the Sanctuary of Athena Alea 1990-94 and 2004, The Norwegian Institute at Athens (Atina 2014) 55-86, fig. 7-13.

16 M. Kadioğlu ve diğ., “2016 Teos Kazı Çalışmaları (7. sezon)”, KST 39.3, 2018, 234-236.

17 P. Kinns, Studies in the coinage of Ionia: Erythrae, Teos, Lebedus, Colophon, 400-30 B.C. (doctoral thesis, university of Cambridge, 1980) AE 6, Gruppe Size A (375-330 v. Chr.).

rastlanılmıştır. 7. tabakada mermer yonga parçalarına ek olarak yoğun seramik parçaları mevcuttur.

Yonga tabakasının tespiti ve belgeleme çalışmaları sonrasında, 8., 9. ve 10. tabakaların her birinde yoğun korozyona uğramış küçük birimli birer bronz sikke bulunmuştur. Söz konusu sikkelerin de 7. tabakada ele geçirilen Teos darbı sikke gibi M.Ö. 375-330 yıllarına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu tabakalarda seramik yoğunluğunun arttığı, özellikle 8. tabakada kömür parçalarının yoğunlaştığı, 9. tabakada seramik parçalarının boyut olarak büyüdüğü, 7. tabakadaki kadar yoğun olmasa da mermer yonga parçalarının mevcut olduğu görülmektedir.

DIONYSOS ALTARI SERAMİKLERİ ÖN DEĞERLENDİRMESİ

Özlem VAPUR¹⁸

Çiğdem GENÇLER GÜRAY¹⁹

Dionysos Tapınağı Altarı'nın ilk inşa ve onarım evrelerini tespit etmek amacıyla 2016 yılı sezonunda başlayan ve temel seviyelerinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları 2017 yılında da sürdürülmüştür.

Ön değerlendirmemizde, altarın inşası hakkında sağlıklı bilgiler vereceği düşünüldüğünden DA1C sondajındaki 006-010 No.lu seviyelerden toplanan seramiklere odaklanılmıştır. Buradaki seramiklerin bir kısmı tarihlendirme açısından ciddi katkılar sunan kaliteli masa kaplarından, çoğunluğu ise farklı işlevlere yönelik farklı formlarda üretilen günlük kullanım kaplarından oluşur. Euthynteria altındaki (006) seviyeden çok sayıda seramik ele geçirilmiştir. M.Ö 5.-4. yy.a tarihlenen siyah astarlı kapların çoğunlukta olduğu kaliteli seramikler arasındaki en geç örnekleri, M.Ö. 2. yy.ın ilk yarısına tarihlenen kalıp yapımı kaseler oluşturur. Günlük kullanım kapları da Hellenistik Dönemde sıklıkla karşılaştığımız formlarla temsil edilir ki, çoğunluğu Ege ve çevresindeki merkezlerde M.Ö. 2. yy.da yoğun olarak kullanılan kaplardır.

18 Dr. Öğr. Üyesi Özlem Vapur, Muğla Sıtkı Koçma Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 48000 Kötekli/Muğla/TÜRKİYE.; ovapur@yahoo.com.

19 Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gençler Güray, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye/ Ankara/TÜRKİYE; cigdemgencler@gmail.com.

Yonga tabakasından (007) tarihlendirmeye katkı sağlayacak seramik azdır ve buradaki en geç örnekler M.Ö. 2. yy.ın ilk yarısına işaret eder. Yonga tabakasının altında bulunan seramikler üç seviyeden (008-009-010) toplanmıştır. Bu seviyelerdeki en yoğun kaliteli seramik grubu Bergama üretimi batı yamacı seramikleri ile kalıp yapımı kâselerdir. M.Ö. 2. yy.ın ilk yarısına işaret eden ve çoğunluğunun Kyme ile Pergamon üretimi olduğu anlaşılan kalıp yapımı kâseler aynı zamanda kaliteli seramikler arasındaki en geç örnekleri oluşturur, günlük kullanım kapları da bu tarihlendirmeyi destekler. 010 No.lu seviyedeki buluntuların geneli ise M.Ö. 3. yy.ın son çeyreği ile 2. yy.ın başlarına ait olmakla birlikte, günlük kullanım kapları arasındaki parçaların birkaçı M.Ö. 2. ilk yarısı ile ortaları arasına tarihlenir. Bu veriler dikkate alındığında *euthynteria* altı, yonga tabakası ve altındaki seviyeler arasında belirgin bir kronolojik farklılığın olmadığı söylenebilir.

Krepidoma ile *euthynteria* arası seramik buluntular incelendiğinde (DA1B/001-003) Hellenistik Dönem malzemesinin alt tabakalarda olduğu gibi çok yoğun olduğu dikkat çeker. Az sayıda örnek mevcut olsa da Erken ve Orta Roma İmparatorluk Döneminin kaliteli seramik grupları Doğu sigillata A, B ve C ile Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Phokaia kırmızı astarlı seramiklerinin varlığı bu tabakaların dolgu olduğunun kanıtıdır. Buradaki en geç örnekler M.S. 5.-6. yy. özellikleri gösterir.

BELGELEME, DÜZENLEME VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Musa KADIOĞLU

2017 yılı çalışmaları kapsamında hem Dionysos Tapınağı hem antik tiyatronun *scaenae frons*una ait mimari blokların fotoğraf tabanlı 3 boyutlu belgeleme çalışmalarına başlanmış ve yüksek hassasiyetli rölevé ve restitüsyon çizimleri için altlıklar oluşturulmuştur. 2018 yılı çalışmalarında söz konusu 3 boyutlu belgeleme çalışmaları antik kentteki tüm yapıların mimari blokları için yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

2016 ve 2017 yılı Dionysos Tapınağı mimari blok düzenleme çalışmaları kapsamında tapınak ve tapınağı çevreleyen *temenos stoa*larına ait toplam 1806 mimari blok, ait oldukları yönle göre kutsal alanın dışına çıkarılmış

ve mimari blok türüne göre tasnif edilmişlerdir. 2017 çalışmaları çerçevesinde mimari belgeleme işleri tamamlanmış olan Dionysos Tapınağı'nın doğu kısa kenarındaki *in-situ* olmayan ancak düşme pozisyonunda bulunan mimari bloklar, yapının doğusuna taşınmış ve kısmen yapı bölümlerine göre tasnif edilmişlerdir. Bu çalışma kapsamında tapınağın doğusuna ait toplam 239 adet mimari blok tasnif edilmiştir.

Dionysos Tapınağı'nın mimari bloklarının tasnifinden sonra tapınağın güney *krepidoması* ortaya çıkarılmış ve *krepidomanın* batısındaki birçok parçaya ayrılmış olan bir basamak bloğu birleştirilerek yapıştırılmıştır. Ayrıca güney *krepidomanın* doğu ucunda depremi etkisi ile yerlerinden kaymış olan basamak blokları orijinal yerlerine yerleştirilmiştir. Ayrıca *temenosun* güney *stoasında* sürdürülen kazılarda (GS1), yerlerinden oynamış ve düzlemi bozulmuş olarak açığa çıkan *stylobat* blokları orijinal konumuna getirilmiştir. Ayrıca yine birçok parçaya ayrılmış olan bir *stylobat* bloğunun tüm parçaları bulunarak yapıştırılmış ve tümlenmiştir.

Tiyatroda, önceki yıllarda kazısı ve belgelemesi tamamlanarak yapının güneyine taşınmış olan sahne binasının *scaenae fronsuna* mimari bloklar kendi aralarında düzenlenmişlerdir.

Restorasyon ve konservasyon çalışmaları ağırlıklı olarak pişmiş toprak Klazomanei tipi lahitler, Dionysos Tapınağı mimari blok onarımı, metal, seramik ve pişmiş toprak kandillerden oluşan küçük buluntular üzerine yoğunlaşmıştır.

Teos 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan ve İzmir Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından gerçekleştirilen Hiddenbay Tatil Köyü şantiyesi kurtarma kazısında ortaya çıkan ve depo-müze binasına getirilen M139 numaralı Klazomenai tipi pişmiş toprak lahit (Resim: 11a-b) ve M73 ve M5 numaralı lahit kapaklarının parça temizlik, birleştirme ve koruma çalışması yapılmıştır.

Ayrıca, kırık parçaları bulunan mimari blokların bulunmuş olan parçaları için konservasyon işlemi yapılmış, parçalar koptuğu tespit edilen blok üzerindeki yerlerine yapıştırmak suretiyle birleştirme işlemleri tamamlanmıştır. Bu kapsamda içlerinde tapınağın güney *stoasına* ait *stylobat* blokları olmak

üzere AB1 numaralı *anta* başlığı, T164, T302, T176, T184, T293+T294 numaralı sütun tamburları, B286+B287, B408+B420, B243+B226, B330+B319, B297, B326 numaralı duvar blokları ile 4 adet mimari blok, DG22 numaralı Dor *geisonu*, G16+G17 numaralı *geison*, TM10 numaralı *triglyph-metop* frizi, DK5 numaralı dış-sırası korniş bloğu, S5 numaralı köşe sima bloğu ile A89 ve A2 numaralı arşitrav blokları olmak üzere toplam 25 adet mimari bloğun parça restorasyonu tamamlanmıştır. İlaveten, Teos depo-müze yazıtlar galerisinde sergilenen ve önceki yıllarda iki parçadan tümlenerek birleştirilen Abdera Yazıtı'nın, birleşme yüzeyindeki derz dolgusu yenilenmiştir. Bunların dışında, seramik ve küçük buluntuların onarım ve konservasyon çalışmaları devam etmiştir.

EPİGRAFİK ARAŞTIRMALARI

Mustafa ADAK²⁰

Erkan TAŞDELEN²¹

2017 yılı Teos epigrafik araştırmalarında aşağıda listelenen yazıtlar üzerinde çalışmıştır:

1. Dionysos kutsal alanında bulunan ve 93 satırdan oluşan Abdera Kararnamesi: Bu önemli belgede M.Ö. 171'de Romalılar tarafından tahrip edilen Abdera kenti tekrar kuruluşundan sonra, Abderalılar yaşadıkları zor dönemde maddi ve manevi yardımda bulunduğu için Teos halkına şükranlarını sunmaktadır. Bu yeni buluntu çerçevesinde daha önce aynı yerde ele geçirilen ve Teos depo-müzede korunan Abdera Kararnamesi'nin 26 satırdan oluşan, ancak çok aşınmış üst kısmı da gözden geçirilmiştir.
2. Dionysos Tapınağı'nın güney *krepis*inde devşirme malzeme olarak kullanılan bir stel: Üst kısmı kırık olan stelde Teos'ta ikamet eden Dionysos Sanatçılar Birliği yıllık *agonotheteslik* görevini üstlenen ve Dionysos Bayramı'nın başarılı geçmesinde önemli katkıları bulunan Timogenes'i

20 Prof. Dr. M. Adak, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Kampüs - 07058 Antalya/TÜRKİYE.

21 Araş. Gör. E. Taşdelen, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Kampüs - 07058 Antalya/TÜRKİYE.

onurlandırmaktadır. Üst kısmının aşınmasından ötürü bazı kısımları zor okunan yazıt, içerik ve harf karakterinden dolayı olasılıkla M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğine aittir.

3. Dionysos Kutsal Alanı'nda ele geçirilen bir stel: Stelin üzerinde 24 satırdan oluşan, Temnos kentinin Teos halkı için aldığı bir *isopoliteia* (eşit vatandaşlık) kararnameyi yer almaktadır.
4. *Bouleuterion*un kuzeydoğusunda ele geçirilen *naiskos* tipinde bir mezar steli: Hellenistik Döneme ait stelin üzerinde zor okunan üç satır yazıt mevcuttur.
5. Seferihisar'da Ulu Cami'nin bahçesinde bulunan bir sütun üzerindeki yazıt: Geç Roma Dönemine ait Yunanca ve Latince kaleme alınmış olan yazıt belgelenmiştir.
6. Teos taş ocakları ile ilgili yürütülen çalışmalar çerçevesinde Karagöl taş ocağı tekrar ziyaret edilmiş, orada bırakılan yarı işli bloklar üzerinde yer alan Latince yazıtlar tekrar kontrol edilmiş ve gölün kenarında daha önce görülmeyen M.S. 166 yılının konsüllerinin isimleri yazılı olduğu bir blok bulunmuştur²².

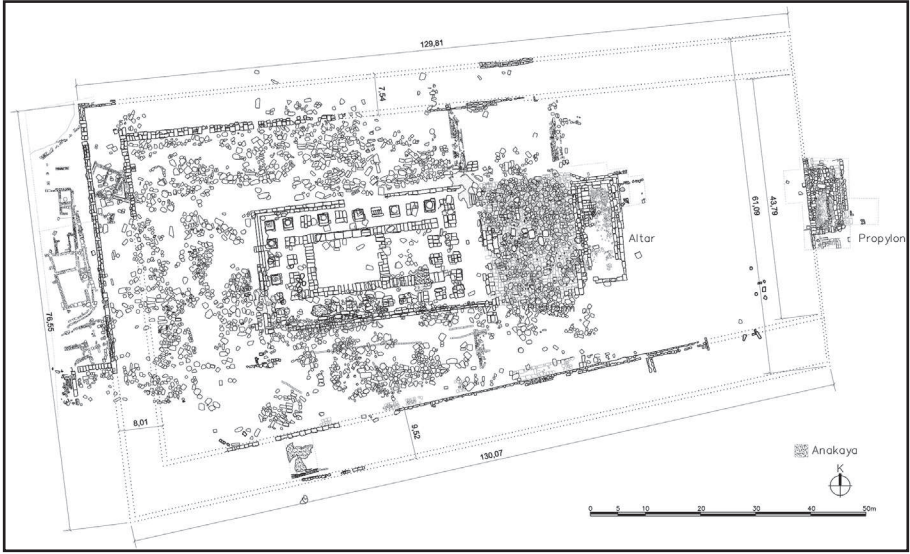
22 M. Adak – M. Kadioğlu, “Die Steinbrüche von Teos und «Marmor Luculleum”, *Philia* 3, 2017, 1-43; M. Kadioğlu, “Der Gebrauch von Moarmorsorten in der Architektur von Nysa und Teos”, T. Ismaelli – G. Scardozzi (Ed.), *Ancient Quarries and Building Sites in Asia Minor. Research on Hierapolis in Phrygia and other cities in south-western Anatolia: archaeology, archaeometry, conservation*, *Bibliotheca Archaeologica* 45 (Bari 2016) 711-723.

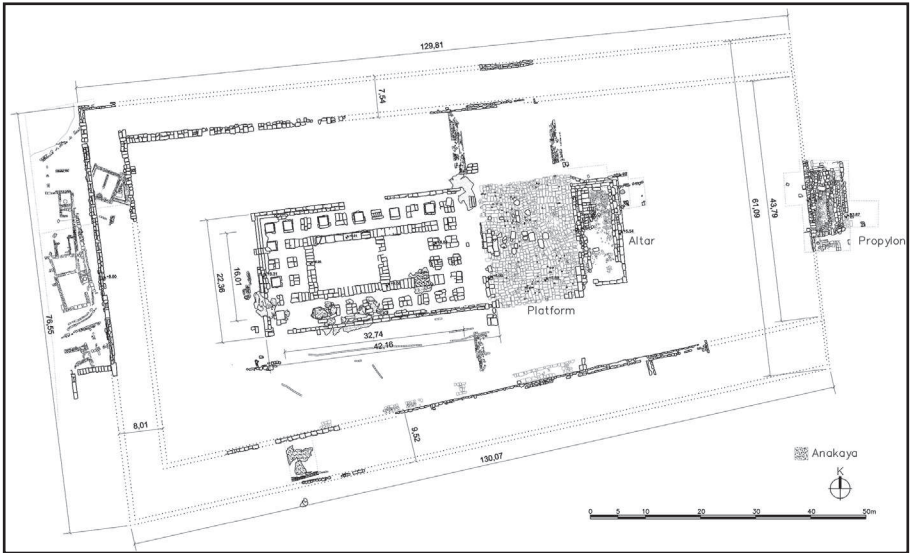
Harita 1: Teos antik kenti sit sınırları, jeomanyetik ve jeoradar çalışmaları (2017).

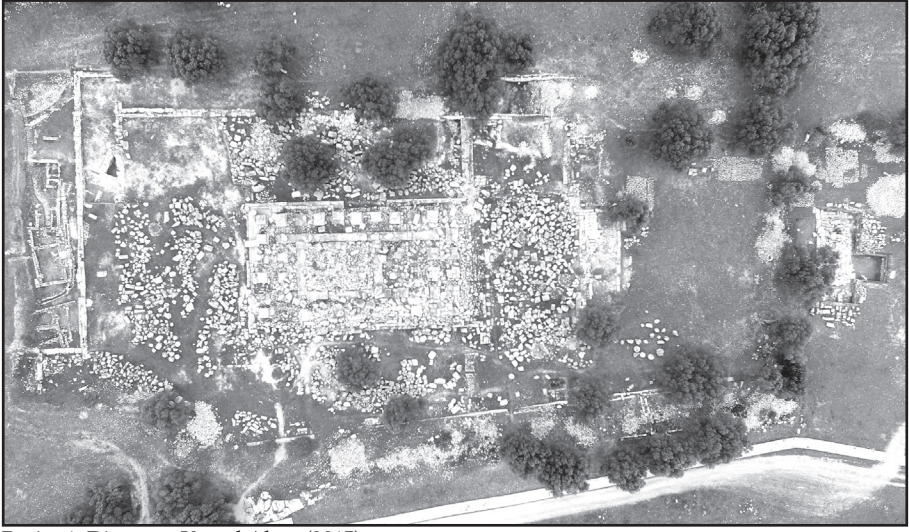
Harita 2: Teos antik kenti jeofizik haritası (2012-2017).

Plan 1: Dionysos Tapınağı rölöve planı (2017).

Plan 2: Dionysos Tapınağı *in-situ* rölöve planı (2017).

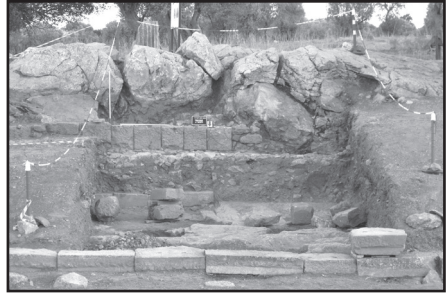
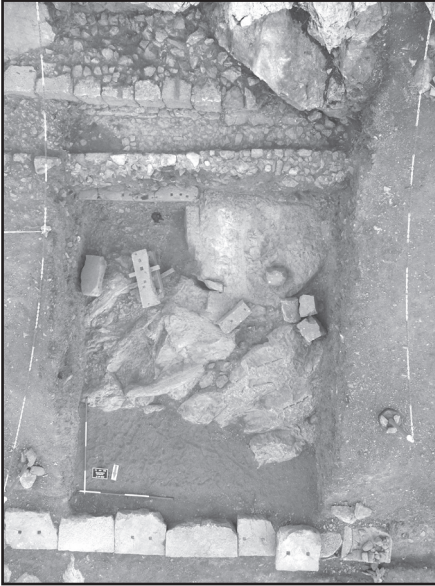
Resim 1: Dionysos Kutsal Alanı (2015).

Resim 2: Dionysos Kutsal Alanı (2017).

Resim 3: Dionysos Tapınağı'nın arkası ile batı stoa arası (güneyden hava fotoğrafı).

Resim 4-5: Dionysos Kutsal Alanı güney stoa, GS1(kazı sonrası).

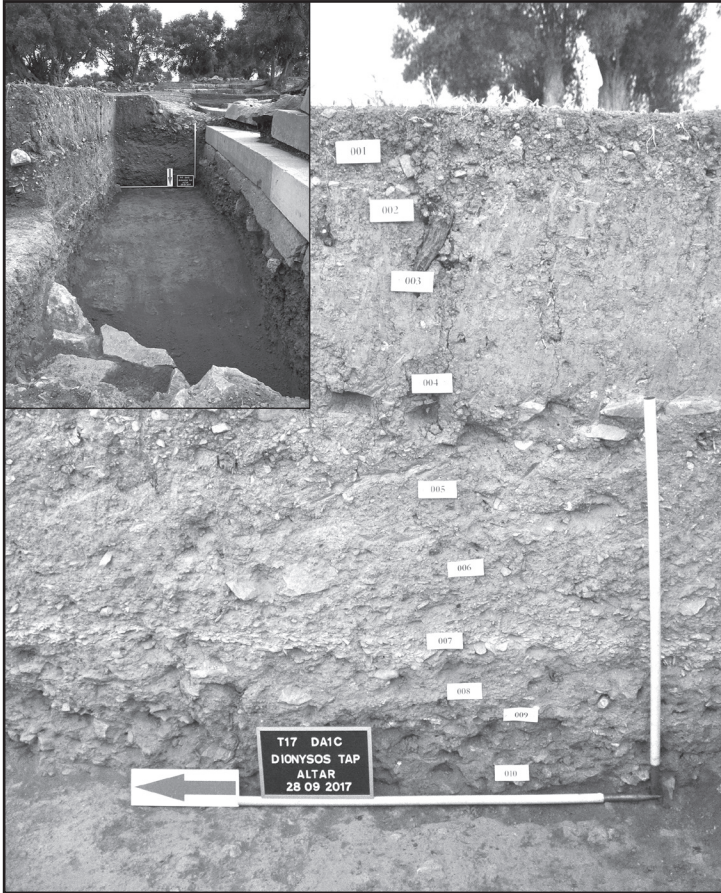
Resim 6: Dionysos Tapınağı güney *krepidoma* temelleri ve devşirme stel.

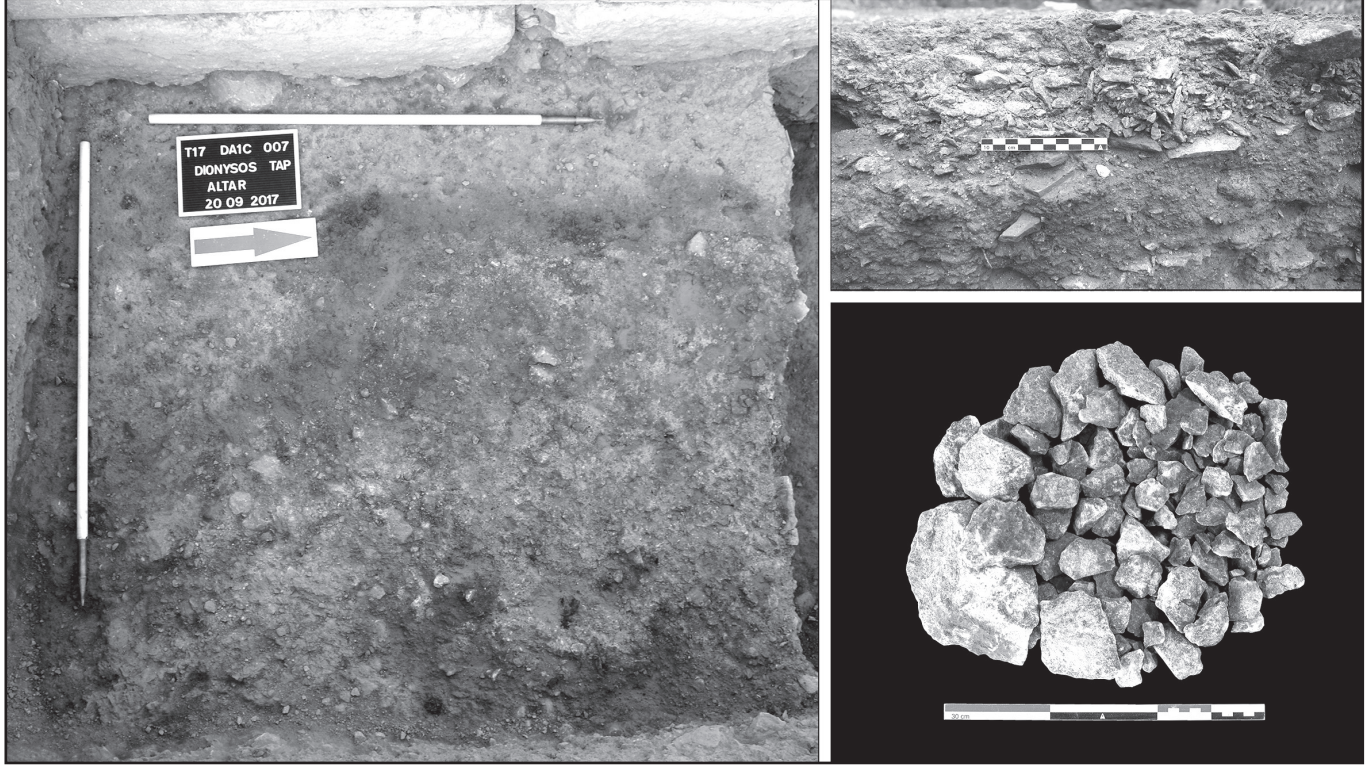
Resim 7: Dionysos Tapınağı ile altar arasındaki platform.

Resim 8a-b: Dionysos Kutsal Alanı'nın kuzeybatısındaki merkezi mekân (DT4).

Resim 9: Dionysos Altarı, DA1b ve DA1c sondajları.

Resim 10: Dionysos Altarı, temel altındaki yonga tabakası ve yonga örnekleri (DA1c).

Resim 11a-b: Batı Nekropolis, M139 No.lu Mezar (restorasyon öncesi ve sonrası)